TASHKILIY TUZILMA VA BOSHQARUV HISOBI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Buxgalteriya hisobi” kafedrasi katta o’qituvchisi
tel +998937284308
e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

Mirbakayev Umedjon
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20346607

Annotatsiya. Mazkur maqolada tashkiliy tuzilmaning korxona boshqaruv tizimidagi o‘rni hamda boshqaruv hisobi bilan o‘zaro bog‘liqligi ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida markazlashgan va markazlashmagan boshqaruv shakllarining boshqaruv hisobi ma’lumotlariga ta’siri, axborot oqimlarini shakllantirishdagi ahamiyati hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonidagi roli yoritilgan. Shuningdek, korxonalarda samarali tashkiliy tuzilmani shakllantirish orqali xarajatlarni nazorat qilish, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy natijalarni yaxshilash imkoniyatlari ko‘rib chiqilgan. Maqolada zamonaviy boshqaruv hisobi usullaridan foydalanish korxona faoliyatining strategik samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish hamda ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: tashkiliy tuzilma, boshqaruv hisobi, boshqaruv qarorlari, xarajatlar nazorati, moliyaviy natija, ichki nazorat, axborot oqimi, markazlashgan boshqaruv, strategik boshqaruv, korxona samaradorligi.

Kirish. Zamonaviy korxona faoliyatida raqobat muhiti tobora murakkablashib borayotgan bir sharoitda samarali boshqaruv tizimini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik korxonaning ichki resurslarini oqilona taqsimlash, xarajatlarni nazorat qilish hamda strategik qarorlar qabul qilish jarayonida asosiy omillardan biri hisoblanadi. Tashkiliy tuzilma korxona ichidagi vakolatlar, javobgarlik va axborot oqimlarini belgilab beruvchi asosiy mexanizm bo‘lib, u boshqaruv hisobi tizimining samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Boshqaruv hisobi esa korxona rahbariyati uchun ichki qaror qabul qilishda zarur bo‘lgan moliyaviy va nomoliyaviy axborotlarni shakllantirish, tahlil qilish va taqdim etishga yo‘naltirilgan tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu ikki tizimning o‘zaro uyg‘unligi korxona faoliyatini yanada shaffof, tezkor va natijador qilish imkonini beradi. Ammo amaliyotda ko‘plab korxonalarda tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi o‘rtasida to‘liq muvofiqlikning mavjud emasligi axborot kechikishi, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishi va resurslardan samarasiz foydalanish kabi muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi tashkiliy tuzilma shakllarining boshqaruv hisobi tizimiga ta’sirini tahlil qilish hamda ularning o‘zaro integratsiyasi orqali korxona samaradorligini oshirish yo‘llarini aniqlashdan iboratdir. Tadqiqotda markazlashgan va markazlashmagan boshqaruv modellarining afzallik va kamchiliklari, shuningdek, ularning boshqaruv hisobi axborotlarini shakllantirishdagi roli ko‘rib chiqiladi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalar tez o‘zgaruvchan bozor talablariga moslashishi, qarorlarni esa aniq va tezkor axborot asosida qabul qilishi zarur. Shu bois tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi integratsiyasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ilmiy muammo sifatida qaraladi.

Asosiy qism. Tashkiliy tuzilma korxona ichki boshqaruv tizimining asosiy arxitekturasi bo‘lib, u barcha funksional bo‘linmalar o‘rtasidagi vakolat, javobgarlik va axborot almashinuvi tartibini belgilaydi.

Ushbu tuzilma nafaqat operatsion faoliyatni tashkil etadi, balki boshqaruv hisobi tizimining shakllanishi va ishlash samaradorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Boshqaruv hisobi esa korxona ichida qaror qabul qilish jarayonini qo'llab-quvvatlovchi axborot tizimi sifatida xarajatlar, daromadlar va faoliyat natijalari bo'yicha tahliliy ma'lumotlarni shakllantiradi. Shu sababli, tashkiliy tuzilma qanchalik aniq va moslashuvchan bo'lsa, boshqaruv hisobi axborotlari ham shunchalik ishonchli va foydali bo'ladi.

Korxonalarda tashkiliy tuzilmaning markazlashgan va markazlashmagan shakllari keng qo'llaniladi. Markazlashgan tuzilmada asosiy qarorlar yuqori boshqaruv darajasida qabul qilinadi, bu esa boshqaruv hisobi ma'lumotlarining yagona markazga yig'ilishini ta'minlaydi. Bunday yondashuv nazoratni kuchaytiradi, biroq tezkor qaror qabul qilish jarayonini sekinlashtirishi mumkin. Aksincha, markazlashmagan tuzilmada quyi bo'g'inlarga ko'proq vakolat beriladi va bu boshqaruv hisobi tizimida segmentlangan axborot oqimlarini shakllantiradi. Natijada, qarorlar tezroq qabul qilinadi, ammo axborotning birxilligi va nazorati murakkablashadi.

Boshqaruv hisobi nuqtai nazaridan tashkiliy tuzilma xarajatlar markazlari, foyda markazlari va javobgarlik markazlarini aniq belgilash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Har bir bo'linma o'z faoliyati natijalari uchun javobgar bo'lishi kerak, bu esa resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantiradi. Masalan, ishlab chiqarish bo'limi xarajatlar markazi sifatida belgilansa, uning vazifasi xarajatlarni minimallashtirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdan iborat bo'ladi. Shu tarzda boshqaruv hisobi tizimi tashkiliy tuzilma bilan integratsiyalashgan holda ishlaydi va korxona ichida moliyaviy intizomni mustahkamlaydi.

Axborot oqimlarini to'g'ri tashkil etish ham ushbu jarayonda muhim o'rin tutadi. Tashkiliy tuzilma qanchalik murakkab bo'lsa, axborotning harakatlanish yo'llari ham shunchalik ko'p bosqichli bo'ladi. Bu esa boshqaruv hisobi ma'lumotlarining kechikishiga yoki buzilishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli zamonaviy korxonalarda axborot tizimlarini avtomatlashtirish, raqamli boshqaruv platformalaridan foydalanish keng joriy etilmoqda. Bu esa tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi o'rtasidagi uzviylikni kuchaytiradi.

Bundan tashqari, tashkiliy tuzilma strategik boshqaruv qarorlarining sifatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Boshqaruv hisobi orqali taqdim etiladigan tahliliy ma'lumotlar rahbariyatga resurslarni taqsimlash, investitsiya yo'nalishlarini belgilash va xarajatlarni optimallashtirishda asos bo'lib xizmat qiladi. Agar tashkiliy tuzilma noto'g'ri tashkil etilgan bo'lsa, bu ma'lumotlar noto'liq yoki kechikkan holda yetib boradi, natijada strategik qarorlar samaradorligi pasayadi.

Shuningdek, tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi integratsiyasi korxona faoliyatini baholash tizimiga ham bevosita ta'sir qiladi. Har bir bo'linma bo'yicha samaradorlik ko'rsatkichlarini aniqlash va ularni umumiy korxona natijalari bilan bog'lash orqali yanada adolatli va aniq baholash tizimi shakllanadi. Bu esa xodimlarning mas'uliyatini oshiradi va ichki raqobat muhitini sog'lomlashtiradi. Natijada korxona umumiy samaradorligi oshadi va resurslardan foydalanish darajasi yaxshilanadi.

Xulosa. Tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, korxona samaradorligi faqat texnik yoki moliyaviy resurslarga emas, balki ichki boshqaruv tizimining qanchalik to'g'ri tashkil etilganiga ham bevosita bog'liqdir. Agar tashkiliy tuzilma aniq vakolatlar taqsimoti va samarali axborot oqimlariga asoslanmagan bo'lsa, boshqaruv hisobi tomonidan shakllantiriladigan ma'lumotlar o'z vaqtida va to'liq yetib bormaydi, bu esa qaror qabul qilish sifatini pasaytiradi. Shu nuqtai nazardan, korxonalarda boshqaruv hisobi tizimini rivojlantirish tashkiliy tuzilmani takomillashtirish bilan bir vaqtda olib borilishi zarur. Amaliy jihatdan qaraganda, birinchi navbatda har bir korxonada javobgarlik markazlarini aniq belgilash va ularning funksional chegaralarini qat'iy tartibga solish lozim, chunki bu xarajatlarni nazorat qilish va samaradorlikni baholashda shaffoflikni ta'minlaydi. Ikkinchidan, markazlashgan va markazlashmagan boshqaruv o'rtasida muvozanatni topish muhim bo'lib, bu qaror qabul qilish tezligi bilan nazorat darajasi o'rtasidagi ziddiyatni kamaytiradi. Uchinchidan, boshqaruv hisobi jarayonlarini raqamlashtirish va avtomatlashtirilgan axborot tizimlarini joriy etish axborotning aniqligi va tezkorligini oshiradi, bu esa strategik qarorlarning sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shuningdek, rahbarlar uchun boshqaruv hisobi ma'lumotlarini tahlil qilish bo'yicha maxsus kompetensiyalarni rivojlantirish zarur, chunki noto'g'ri talqin qilingan ma'lumot ham noto'g'ri qarorlarga olib kelishi mumkin. Umuman olganda,

tashkiliy tuzilma va boshqaruv hisobi integratsiyasini kuchaytirish korxonalarda resurslardan oqilona foydalanish, xarajatlarni optimallashtirish va uzoq muddatli barqaror rivojlanishni ta’minlashning eng muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hasanov, B. A., & Xashimov, A. A. (2013). Boshqaruv hisobi. Toshkent: Cho‘lpon nashriyoti.
2. Pardayev, A. X., & Pardayeva, Z. A. (2014). Boshqaruv hisobi. Toshkent: Tafakkur nashriyoti.
3. Jo‘rayev, N. (2010). Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
4. Hasanov, B. A., & Xashimov, A. A. (2007). Boshqaruv hisobi: xarajatlar hisobi va tahlil masalalari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
5. Hasanov, B. A., Xashimov, A. A., & boshqa mualliflar. (2013). Boshqaruv hisobi bo‘yicha amaliy yondashuvlar. Toshkent: Cho‘lpon nashriyot-matbaa ijodiy uyi.